

## ВИКЛИКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ РЕАЛІЙ

### CHALLENGES OF HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF MODERN EDUCATIONAL REALITIES

У статті підкреслено, що повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року завдало українській системі вищої освіти значного удару, що перевершив наслідки карантинних обмежень. Руйнування інфраструктури закладів вищої освіти, проблеми з людським капіталом і відновлення навчального процесу в умовах воєнного стану стали серйозними викликами. Узагальнено, що це призвело до ускладнень в управлінні навчанням, організації завершення навчального року та проведенні вступної кампанії у 2022 році. Одним із головних завдань вищої освіти в умовах воєнного стану є збереження високого рівня викладання та підтримка інтересу студентів до навчання. Досягнення цієї мети можливе завдяки впровадженню нових підходів до навчального процесу. Важливим завданням є розробка спеціальних програм і методів навчання, які враховують потреби студентів із зони АТО. Необхідно створити особливі умови для студентів, що опинилися в зоні конфлікту, зокрема гарантувати їхню безпеку та надати необхідну підтримку. Одним із важливих кроків для забезпечення рівного доступу до вищої освіти, а також у зв'язку з особливими умовами вступу на програми молодшого бакалавра та бакалавра, було впроваджено мультипредметний тест. Підсумовано, що організація навчання на окупованих територіях виявилася надзвичайно складним завданням, оскільки ці райони піддалися терору і насильству. Держава зробила спроби підтримати освітній процес хоча б у загальноосвітніх школах і забезпечити виплату заробітної плати працівникам. Сьогодні прийнято ряд постанов щодо вступу абітурієнтів з окупованих територій та зон бойових дій, а також ухвалено рішення про безкоштовне навчання для студентів-контрактників. Узагальнено, що основним завданням для керівництва ЗВО є гарантування безпеки та захисту студентів, викладачів та персоналу в умовах надзвичайних ситуацій і військових дій, а також забезпечення безперервного та ефективного освітнього процесу.

**Ключові слова:** заклади вищої освіти, вища освіта, виклики, воєнний стан, війна, організація навчання, труднощі, освітній процес.

The article emphasizes that the full-scale invasion on February 24, 2022 caused a significant blow to the Ukrainian higher education system, which exceeded the consequences of quarantine restrictions. The destruction of higher education institutions' infrastructure, problems with human capital and the restoration of the educational process in the conditions of martial law have become serious challenges. It is summarized that this led to complications in the management of studies, the organization of the end of the academic year and the conduct of the admission campaign in 2022. One of the higher education main tasks under martial law is maintaining a high level of teaching and students' interest in learning. Achieving this goal is possible due to the introduction of new approaches to the educational process. An important task is the development of special programs and teaching methods that take into account the needs of students from the ATO zone. It is necessary to create special conditions for students in the conflict zone, in particular, to guarantee their safety and provide the necessary support. One of the important steps to ensure equal access to higher education, as well as in connection with the special conditions for admission to junior bachelor's and bachelor's programs, a multi-subject test was implemented. It was concluded that the organization of training in the occupied territories proved to be an extremely difficult task, as terror and violence prevail in these areas. The state made attempts to support the educational process at least in secondary schools and ensure the payment of wages to employees. Today, a number of resolutions were adopted regarding the admission of applicants from the occupied territories and war zones, as well as a decision on free education for contract students. It is summarized that the main task for the management of higher education institutions is to guarantee the safety and protection of students, teachers and staff in emergency situations and military operations, as well as to ensure a continuous and effective educational process.

**Key words:** institutions of higher education, higher education, challenges, martial law, war, organization of education, difficulties, educational process.

УДК 378:567:89/67  
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.24>

**Денічева О.І.,**  
канд. пед. наук,  
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики  
Державного університету  
«Житомирська Політехніка»

**Лук'янчук С.Ф.,**  
канд. пед. наук,  
доцент кафедри української й іноземних мов та методик викладання в початковій і дошкільній освіті  
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

**Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.** Військова агресія проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, суттєво змінила звичний хід життя в багатьох сферах суспільства, зокрема в освітній. Ця ситуація створила низку серйозних проблем для освітньої системи, зокрема поставила виклики перед аналітичним і інформаційним забезпеченням освітньої галузі. Унаслідок бойових дій та окупації частини території України було порушено освітній процес і роботу механізмів збору статистичних даних в освіті. Це призвело до ускладнень в управлінні навчанням, організації завершення

навчального року та проведенні вступної кампанії у 2022 році.

Наразі збір освітніх даних здійснюється нерегулярно, фрагментарно, із застосуванням різних джерел і методів, таких як адміністративні дані, опитування, запити до державних органів, які працюють із біженцями та внутрішньо переміщеними особами. Отриману таким чином інформацію Міністерство освіти і науки України (МОН) систематизує та публікує на своєму офіційному сайті. Ці дані відображають ситуацію, що розвивається у гуманітарній сфері, зокрема в освітній галузі.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається в статті та**

означення аспектів загальної проблеми, яким присвячено статтю. Проблематика організації вищої освіти в Україні під час воєнного стану активно досліджується в наукових колах [1], зокрема крізь призму аналітичних звітів [2]. З іншого боку дослідники вивчають окремі аспекти забезпечення здобуття вищої освіти. Так, С. Внучко проаналізував політологічну освіту в умовах війни та глобальних викликів XXI ст. [3]. М. Горіховський та В. Оганесян дослідили специфіку використання різних видів навчання студентів фахової передвищої освіти в умовах війни [4]. Своєю чергою С. Ілляшенко, Ю. Шипуліна та Н. Ілляшенко виокремили вектори цифрової трансформації освітньої діяльності закладів вищої освіти України в умовах війни [5]. Цілісним є дослідження української освіти в умовах війни, здійснене С. Терепищим [6]. Вагомістю відзначаємо висновки З. Шацької щодо адаптації закладів вищої освіти України до умов воєнного стану [7]. В напрацюваннях І. Шевчук та А. Шевчук висвітлено освітню аналітику крізь призму війни [8]. Однак, проблема викликів вищої освіти настільки глобальна, що потребує подальшої розробки інноваційних організаційних, методологічних й методичних рішень.

**Метою статті** визначено загальну характеристику ключових викликів для системи вищої освіти України в актуальних соціально-економічних та політичних умовах.

**Результати дослідження. Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням наукових результатів.** Війна на сході України триває вже дев'ять років, що негативно позначилося на всіх аспектах життя громадян, включаючи освітню сферу. Попри це, навіть у складних умовах війни, вища освіта повинна залишатися одним із пріоритетів для країни. Запровадження воєнного стану стало новим випробуванням для освітньої системи [10, с. 14].

Одним із головних завдань вищої освіти в умовах воєнного стану є збереження високого рівня викладання та підтримка інтересу студентів до навчання. Досягнення цієї мети можливе завдяки впровадженню нових підходів до навчального процесу. Досвід подолання пандемії COVID-19 допоміг викладачам опанувати сучасні інформаційно-комунікаційні онлайн-технології. Проте в умовах воєнного стану особливо важливо забезпечити студентам можливість ефективного засвоєння навчального матеріалу.

У 2022–2023 роках багато студентів із зон активних бойових дій зіткнулися з труднощами у здобутті вищої освіти. Однак, отримання вищої освіти є важливим фактором для розвитку громадянського суспільства та зміцнення державності України. Українські університети мають забезпечити доступність вищої освіти для студентів із зон бойових дій, зберігаючи при цьому високі

стандарти навчання. Важливим завданням є розробка спеціальних програм і методів навчання, які враховують потреби студентів із зони АТО. Крім того, необхідно створити особливі умови для студентів, що опинилися в зоні конфлікту, зокрема гарантувати їхню безпеку та надати необхідну підтримку.

Для підтримки студентів, постраждалих від війни, університети мають забезпечити соціальний захист. Це може включати стипендії, відстрочки від військової служби та відновлення академічних років. Забезпечення безпеки студентів та викладачів є ключовим завданням для закладів вищої освіти під час війни. Для цього необхідно посилити заходи щодо охорони здоров'я та безпеки.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 286-р, була схвалена Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [6] та Операційний план її реалізації на 2022–2024 роки. Цей стратегічний документ визначає пріоритети для системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки, а також окреслює ключові цілі, які мають бути досягнуті до 2032 року. Виконання завдань, визначених Стратегією, допоможе зменшити негативні наслідки повномасштабного вторгнення російської федерації та сприятиме відбудові й реформуванню системи вищої освіти у післявоєнний період. Реалізація Стратегії розвитку вищої освіти в Україні спрямована на створення сучасної, ефективної системи вищої освіти, яка відповідає потребам громадян, економіки та суспільства, має високу репутацію та є конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку освітніх послуг.

З огляду на поточні виклики, деякі завдання та заходи з реалізації Стратегії можуть потребувати коригування, але стратегічні цілі та ключові завдання залишаються незмінними. Одним із важливих кроків для забезпечення рівного доступу до вищої освіти, а також у зв'язку з особливими умовами вступу на програми молодшого бакалавра та бакалавра, було впроваджено мультипредметний тест.

Заклади вищої освіти (ЗВО) грають ключову роль у підготовці кваліфікованих фахівців для ринку праці. Вони не лише навчають студентів використовувати отримані знання та навички, але й формують у них здатність самостійно ставити цілі і продовжувати навчання. Основні завдання ЗВО включають:

- забезпечення високого рівня освітньої діяльності;
- проведення наукових досліджень і залучення студентів до наукової роботи через управління їх науковими проектами;
- розвиток наукових і пізнавальних здібностей студентів;

- організація і керівництво практиками різного типу;

- виховання студентів у патріотичному, громадянському, моральному та естетичному аспектах;

- підтримка міжнародної співпраці в науковій та освітній сферах і забезпечення мобільності студентів;

- створення можливостей для участі студентів у творчих, спортивних та наукових ініціативах;

- формування високих професійних і моральних стандартів у випускників.

Виконання цих завдань вимагає постійного вдосконалення і креативного підходу з боку всіх ланок ЗВО. Однак з початку повномасштабної агресії РФ Україна стикнулася з серйозними проблемами, включаючи руйнування навчальних закладів, переміщення великої кількості людей та інші труднощі, що ускладнили подальший розвиток освітньої діяльності.

Організація навчання на окупованих територіях виявилася надзвичайно складним завданням, оскільки ці райони піддалися терору і насильству. Держава зробила спроби підтримати освітній процес хоча б у загальноосвітніх школах і забезпечити виплату заробітної плати працівникам. Було прийнято ряд постанов щодо вступу абітурієнтів з окупованих територій та зон бойових дій, а також ухвалено рішення про безкоштовне навчання для студентів-контрактників. Проте серйозною проблемою залишаються питання викладання на окупованих територіях українською мовою. Окупаційні адміністрації продовжують знищувати бібліотечні фонди, які містять літературу українською та іншими мовами, окрім російської.

Наукові дослідження також стикаються з великими труднощами через відсутність доступу до актуальної інформації, проблеми з обробкою даних, обмежену співпрацю між викладачами та студентами, а також через неможливість представлення результатів досліджень на конференціях або публікаціях через обстріли, відключення електроенергії, хакерські атаки та руйнування навчальних закладів.

У той же час, європейські освітні та наукові спільноти почали активніше пропонувати Україні гранти, участь у міжнародних конференціях і проєктах. Україна стала членом Асоціації COST, що надало українським науковцям можливість приєднатися до дослідницьких мереж COST Actions.

Організація освітнього процесу в умовах війни на даний момент регулюється наказом Міністерства освіти і науки України «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої та вищої освіти на час воєнного стану» від 7 березня 2022 року. Зокрема, керівники закладів вищої освіти (ЗВО) повинні:

- забезпечити охорону учасників освітнього процесу, персоналу та майна закладів;

- у разі необхідності організувати евакуацію учасників освітнього процесу та персоналу в безпечні місця;

- надавати інформацію про ЗВО, які знаходяться поза зоною бойових дій або поблизу неї, зокрема про:

- а) прийом і забезпечення евакуації студентів, науково-педагогічних працівників, персоналу та членів їх сімей, які потребують евакуації;

- б) існуючі можливості ЗВО, зокрема електронні ресурси (навчальні платформи, системи LMS, серверна інфраструктура тощо), які полегшують навчання у змішаному чи дистанційному форматі для евакуйованих і наявних учасників освітнього процесу;

- в) проведення електронної реєстрації заявок від учасників освітнього процесу та персоналу ЗВО на евакуацію;

- г) розміщення керівництва інших ЗВО, які потребують допомоги, та організацію спільного управління освітнім процесом;

- д) аналіз можливості інтеграції навчальних програм, спеціалізацій та галузей знань в різних курсах ЗВО;

- е) забезпечення роботи адміністрацій евакуйованих ЗВО для організації навчальних курсів в нових умовах;

- організувати спеціальні умови для навчання, такі як індивідуальні плани навчання та можливість відпусток;

- планувати адаптацію конфігурації ЗВО з урахуванням поточних змін.

Фактично, основним завданням для керівництва ЗВО є гарантування безпеки та захисту студентів, викладачів та персоналу в умовах надзвичайних ситуацій і військових дій, а також забезпечення безперервного та ефективного освітнього процесу.

**Висновки.** Безумовно, виклики, з якими стикається наша країна, змусили змінити багато аспектів державного життя, зокрема і в освіті. Збереження освітнього потенціалу України стає важливим аспектом державної політики після військових питань. У умовах війни не існує універсального рішення для продовження навчального процесу. Необхідно використовувати комплексний підхід, що передбачає адаптацію до кожної конкретної ситуації та часте оновлення форм проведення навчальних занять. Для забезпечення ефективності роботи ЗВО важливо ретельно розробляти навчальні плани та графіки, враховуючи всі аспекти захисту життя і здоров'я людей.

Незважаючи на загрозливі тенденції, такі як знищення інфраструктури, втрати студентів і викладачів, та труднощі в організації освітнього процесу, надзвичайно важливо створити комфортні умови для навчання та надати психоемоційну підтримку студентам. Воєнні події викликають великий стрес

серед всіх учасників освітнього процесу. Тому в умовах війни ключовим є пошук інноваційних підходів до організації освітнього процесу і впровадження ефективних педагогічних та інформаційних технологій. Для викладачів закладів вищої освіти це означає активне впровадження нових методик і технологій як основи для подолання викликів війни. Попри всі труднощі, українські заклади вищої освіти продовжують функціонувати і надавати освітні послуги. Як і у випадку з пандемією, система вищої освіти має потенціал не лише для подолання кризи, але й для виходу з неї зміцненою, адаптованою до нових умов та реформованою.

**Перспективи подальших наукових розвідок** полягають в обґрунтуванні векторів розвитку системи вищої освіти України в сучасних умовах.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вища освіта в Україні під час воєнного стану. URL: <https://itkharkiv.com/vyshha-osvita-vukrayini-pid-chas-voennogo-stanu/> (дата звернення 28.08.2024).
2. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Николаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с. URL: <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wpcontent/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>. (дата звернення 25.08.2024).
3. Внучко С. М. Політологічна освіта в умовах війни та глобальних викликів XXI ст. *Парадигма вищої освіти в умовах війни та глобальних викликів XXI століття* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації. Одеса, 2022. С. 95–98.
4. Горіховський М., Оганесян В. Використання різних видів навчання студентів фахової передвищої освіти в умовах війни, теорія та практика. *Український Педагогічний журнал*. 2022. № 3. С. 77–89. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-3-77-89>.
5. Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С., Ілляшенко Н. С. Цифрова трансформація освітньої діяльності закладів вищої освіти України в умовах війни. *Вища освіта за новими стандартами: виклики у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір*: матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. Харків, 2022. С. 7–10.
6. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286.
7. Українська освіта в умовах війни : монографія / за наук. ред. С.О. Терепищого. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 234 с.
8. Шацька З. Адаптація закладів вищої освіти України до умов воєнного стану. URL: [https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20211/1/PIONBUG\\_2022\\_P053-054.pdf](https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20211/1/PIONBUG_2022_P053-054.pdf). (дата звернення 25.08.2024).
9. Шевчук І. Б., Шевчук А. В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1420>. (дата звернення 25.08.2024).
10. Sherman M., Puhovskiy E., Kambalova Y., Kdyrova I. The future of distance education in war or the education of the future (the Ukrainian case study). *Futurity Education*. 2022. № 2(3). P. 13–22.